

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2009 – Volume 18, Issue 1, pp. 96–103
URN:NBN:NL:UI:10-1-100032

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org/index.php/pad/article/view/128>

Publisher: Igitur, Utrecht Publishing & Archiving
Services in cooperation with Utrecht University of
Applied Sciences, Faculty of Society and Law

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

Sjaak Körver en Willemine Regouin (red.),

Professionele begeleiding en spiritualiteit.

Pastorale supervisie nader verkend. Houten: Bohn

Stafleu van Loghum, 2007, 235 p., € 24,50.

ISBN 978 90 313 51787

BOOKS

MARLIES MOLS

In een recente uitgave van Forum, verenigingsblad van de Landelijke Vereniging voor Supervisie en andere Begeleidingsvormen (LVSb), gaf een lezer een korte aanbeveling van dit boek. Ze had het boek in kennelijke haast gekocht en was afgegaan op de titel *Professionele begeleiding en spiritualiteit*. Thuis gekomen was het schrikken, er bleek een ondertitel: *Pastorale supervisie nader verkend*. Dát was niet de bedoeling geweest!

In een notendop illustreert dit voorbeeld de enorme belangstelling voor spiritualiteit, maakt niet uit wélke lijkt het soms, en de huiver als het woord pastoraat valt.

Over het beeld dat opdoemt bij mensen die huiveren bij dit woord kan ik slechts gissen. Maar wie de eventueel aanwezige huiver weet te overwinnen krijgt met dit boek een veelzijdige inkijk in de keuken van een groep supervisors met een specifieke achtergrond en deskundigheid.

Ik vat die samen als de deskundigheid om in supervisie de inspirerende kracht te helpen ontwikkelen die mensen in beweging zet om hun werk in de zorg- en dienstverlening en als supervisor, op een zodanige wijze vorm te geven dat die 'goed doet.' Goed aan de ander en goed aan zichzelf. Zij richten zich in hun professionele begeleiding nadrukkelijk

(eveneens) op de levensbeschouwelijke grondlaag van mensen en gebruiken daarvoor (ondermeer) traditioneel, in het pastoraat én in de pastorale supervisie, bekende inzichten en methoden.

De belangstelling voor spiritualiteit, zingeving, ethiek en aanverwante thema's staat niet op zichzelf. Ze weerspiegelt de huidige tijdgeest waarin vaak weinig tijd en aandacht is voor dit soort basaal menselijke verlangens, ervaringen en mogelijkheden. En dát wat geen kans meer krijgt komt als een krokus door het asfalt omhoog. Niet te stuiten.

Parallel aan deze tendens van herbezinning op de kernelementen van het menselijk bestaan zien we in dienstverlenende mensgerichte beroepen de ontwikkeling van brede professionalisering op gang komen. Deze dienstverleners zijn kenniswerkers geworden. Dat vereist een aanpassing van het profiel van kennis, kunst en kunde van de diverse professionals en daarmee van opleidings- en leertrajecten. Reflectief leren van (werk) ervaring door middel van supervisie is daarbij één van de mogelijkheden.

Uitgangspunt bij de totstandkoming van dit boek is generieke supervisors en professioneel begeleidingskundigen kennis te laten maken met pastorale supervisie. Uiteindelijk doel is een bijdrage te leveren aan de kritische beschouwing van de in Nederland vigerende generieke en specifieke supervisieconcepten en hun tradities.

Tien auteurs leveren hun bijdrage. Allen pastoraal supervisor en/of docent die betrokken zijn bij de opleiding tot pastor of geestelijk verzorgende. Alle auteurs hebben eerder ruimschoots gepubliceerd op het onderhavige terrein.

Het boek heeft een heldere opbouw. Naast een inleiding over het ontstaan van de specifieke variant pastorale supervisie, zijn de inhoudelijke bijdragen, zoals in het generiek supervisieconcept gebruikelijk is, gericht op het voelen, denken, willen en handelen in relatie tot de persoon van de supervisant en/of supervisor, diens beroep en de werksituatie of beroepscontext.

Tot slot wordt door de beide redacteurs een samenvatting gegeven met conclusies en aanbevelingen.

De auteurs maken gedegen gebruik van theorievorming uit zowel de supervisiekunde als uit andere wetenschappelijke disciplines die betrokken zijn bij de professionalisering van pastoraal werkenden en andere zorgverlenende beroepen.

EXCENTRISCH, NIET EXCENTRIEK

Körver schetst in het eerste hoofdstuk de ontstaansgeschiedenis van de pastorale supervisie in Nederland die zich in belangrijke mate gescheiden ontwikkelde van de generieke variant. De beide wegen komen rond 2000 bij elkaar als de Raad voor Klinische Pastorale Vorming en Pastorale Supervisie in Nederland (Raad voor KPV & PS) en de

BOOKS

Landelijke Vereniging voor Supervisie en andere Begeleidingsvormen (LVSb) besluiten tot nauwere samenwerking.

In dit samenwerkingsverband rijst al snel de vraag wat er van elkaar te leren valt.

Het pastorale werk heeft in de loop van de vorige eeuw een grenspositie gekregen in de samenleving. Deze excentrische positie biedt de mogelijkheid tot een zekere 'afstandelijkheid' waardoor vragen gesteld worden die anders, mogelijk, buiten beschouwing blijven. Evenals het pastorale werk kent de pastorale supervisie deze excentrische positie in supervisieland. Enige afstand kunnen nemen heeft ontegenzeggelijk een meerwaarde in een tijd waarin de rust voor beschouwing niet meer vanzelfsprekend is. Terecht wijst Körver erop dat deze excentrische positie het gevaar in zich heeft excentriek te worden. Onbekend maakt onbemind, zegt het spreekwoord. Onbekendheid gaat vaak gepaard met het vooroordeel van excentriciteit. Is hiervan bij pastorale supervisie misschien sprake of bestrijdt dit boek dit vooroordeel?

Persoon

In drie hoofdstukken staat de persoonlijke ontwikkeling van de professional centraal. Met behulp van uitgewerkte voorbeelden wordt, naast theoretische onderbouwing, concreet zichtbaar gemaakt hoe rijk de traditie van de pastorale supervisie is in het werken mét en vanuit de persoonlijke

existentiële ervaringen van zowel de supervisant als de supervisor.

Levensverhaal

Wie praat niet graag over zichzelf? Met deze vraag zet Lanser de lezer meteen aan tot zelfreflectie. Tja ... wanneer wel, wanneer niet en onder welke omstandigheden? In het vertellen van het eigen levensverhaal 'onthult' de supervisant zich als het ware opnieuw aan anderen en zichzelf. Met de mooie kanten en de minder mooie. In het aandachtig en respectvol luisteren van de ander wordt erkenning uitgedrukt van wie je bent, betoogt Lanser. Een basale voorwaarde om te kunnen werken aan de persoonlijke identiteit, waarin kracht én kwetsbaarheid naast elkaar bestaan. In het dialogisch en evenmenselijke relationele karakter van de samenwerking tussen supervisant en supervisor kan het verhaal opnieuw 'verstaan' worden en van nieuwe betekenissen worden voorzien. De supervisant krijgt de mogelijkheid verhalend zijn of haar 'werkelijkheid' op meerdere manieren te interpreteren.

Existentie

De ervaring van de menselijke kwetsbaarheid roept bij alle mensen, meer of minder expliciet, vragen op over het leven zelf. In mensgerichte beroepen kan het dus niet anders dan dat existentiële vragen vroeger of later voorbij komen. Dat geldt voor de dienstverlenende professional en diens cliënt, maar evenzeer voor de supervisor en de supervisant. Witkamp

merkt terecht op dat in dit opzicht de pastorale supervisiepraktijk wezenlijk verschilt van de generieke. Traditioneel is er in het pastoraat, en daarmee in de pastorale supervisiepraktijk, ruim aandacht voor de existentiële dimensie. Dat heeft geleid tot een bijna als vanzelfsprekend geïntegreerde aandacht voor de reflectie op de waardenoriëntatie van de professional in het pastoraat. Op het gebied van de normatief-reflectieve professionaliteit kan de generieke supervisie zich zeker scherpen, zo lijkt het. Witkamp besluit tenslotte, in ieder geval voor mij, zeer verrassend met een 'nieuwe' normatieve notie: professionele liefde. Een open deur van jewelste! Maar zó onbenoemd tegenwoordig dat het opnieuw een eye-opener kan zijn.

Spiritualiteit

In de bijdrage van Zock komt spiritualiteit voor het eerst in een concrete en breed neergezette definitie aan de orde. Zij formuleert deze als volgt:

“Spiritualiteit betreft het proces waarbij de persoon, in contact met iets dat hem of haar overstijgt, in de kern geraakt wordt en persoonlijke ontwikkeling op gang komt. Dit kan plaatsvinden met behulp van alle mogelijke culturele tradities, al dan niet expliciet religieus”.

Zij duidt hier op de levensbeschouwelijke grondlaag die in ieder mens aanwezig is en ontwikkeling behoeft.

In het postmoderne tijdperk, waarin grote verhalen niet meer de vanzelfsprekendheid hebben de mensen van een levensbeschouwelijk zingevingskader te voorzien, staat ieder mens voor de (al dan niet gevoelde) noodzaak hierin zelf stappen te zetten. Dat geldt zeker voor de pastoraal professional. Vanuit de algemene definitie van spiritualiteit vertrekt Zock naar de persoonlijke invulling van spiritualiteit door de supervisant. De man of vrouw die ervarend leert en lerend ervaart dat zijn of haar eigen spirituele ontwikkeling van directe invloed is op het functioneren als persoon en daarmee van invloed op hem of haar als beroepspersoon. *“Het contact hebben met jezelf, je eigen positie en de bronnen waardoor je geïnspireerd wordt, bepaalt in grote mate je beroepsmatig functioneren en de vreugde in het werk”.* Met dit laatste benadrukt Zock een zeer specifiek drijvende kracht in het nastreven van kwaliteit van dienstverlening, bij zowel de supervisant als de supervisor.

BEROEP

In vier hoofdstukken staat de ontwikkeling van het beroep van zowel de pastoraal werkende als de pastoraal supervisor centraal.

Ethiek

Smeets start zijn bijdrage met de constatering dat er in supervisieland lange tijd sprake is geweest van een afkeer van alles wat met ethiek te maken had.

BOOKS

Het zou *"bevoogdend en anti-modern zijn"*. Net zoals het overigens in de hulpverlening lange tijd gewoonte was de persoonlijke opvattingen van de hulpverlener altijd buiten beschouwing te laten als niet relevant of zonder meer indoctrinerend. Een tijdsbeeld dus, waarin een kentering is gekomen. 'Neutrale' mensen bestaan niet en hoeven dat ook niet meer te suggereren. Maar die constatering betekent dan onmiddellijk óók dat professionals, waaronder supervisors, zullen moeten investeren in hun persoonlijke ontwikkeling op dit gebied. Bespreking van ethiek, door Smeets hier geformuleerd als *"de reflectie op normen en waarden van individuen, groepen en gemeenschappen"* wordt onlosmakelijk verbonden met supervisie. Zowel voor wat betreft de persoonlijke reflectie op hun eigen waarden en normen van de beide betrokkenen in de supervisie als ván de supervisie zelf, als leermethode én leerrelatie, door de supervisor. De pastorale supervisie heeft hierin meer traditie en ervaring, dien ten gevolge expertise, dan de generieke variant. Diverse methoden zijn ontwikkeld om verschillende ethische thema's te bewerken.

Voorbeeldleren

Het hoofdstuk van Vermeer over voorbeeldleren komt op het juiste moment. Zijn de bijdragen tot nu toe in hoge mate informatief, illustratief en onderbouwend over het hoe en waarom van de specifieke

aandachtsgebieden, tradities en methoden in de pastorale supervisie, Vermeer werpt een centrale vraag op. Wat maakt de generieke supervisie tot specifieke, in dit geval pastorale, supervisie? Hij start met een verheldering van wat elke supervisie in feite moet bieden en maakt daarbij een duidelijk onderscheid tussen intermediaire doelen (reflectievaardigheid en integratievermogen) en uiteindelijk doel (integrerend functioneren in een bepaalde beroepsrol). Niks specifiek, zo op het eerste oog. Dat is de gangbare supervisiemethode. Maar Vermeer verlegt, gedeeltelijk, de focus van het werkveld naar de specifieke voorbeeldrol van de supervisor. Hij stelt dan de vraag: wat kan déze supervisor voor specifieke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de supervisant met dit specifieke beroep. In de kernreflectie, de bezinning van de supervisant op de persoonlijke identiteit en betrokkenheid in het eigen, specifieke beroep, heeft de supervisor de voorbeeldrol beroepsspecifieke kernreflectieve vragen te stellen die de supervisant aanzetten tot de formulering en explicitering van een, wat ik noem, persoonlijk beroepsconcept. Met andere woorden: het doel is de supervisant te ondersteunen in de beantwoording van de vraag: wie wil en kan ik zijn in mijn beroep? In zijn slotwoord formuleert Vermeer het pastorale supervisorschap als volgt:

"het is niet alleen het werkkader van de pastorale supervisant dat supervisie altijd al specificeert tot pastorale supervisie,

maar ook de reflectieve voorbeeldfunctie van de pastorale supervisor als deze een specifieke invulling krijgt in de kernreflectie op het religieuze en theologische zelfverstaan van de supervisor”.

Vooral dit aspect, de kernreflectie op de vraag: wie wil en kan ik zijn in mijn beroep en haar specifieke domein, komt tevens aan de orde in andere dienstverlenende beroepen. Vermeer zorgt voor stof tot nadenken, eveneens voor de generieke supervisie in het licht van de brede professionaliseringsbenadering voor diverse beroepen.

Machteloosheid

De verwachtingen die pastores hebben van het helpende effect van hun handelen zijn vaak hoog gespannen. In de confrontatie met onoplosbaar lijden, die vaak voorkomt in het pastoraat, kunnen gevoelens van machteloosheid gemakkelijk de kop opsteken. Maar organisatorische of breedmaatschappelijke tendensen die botsen met persoonlijke verlangens of overtuigingen met betrekking tot de beroepsuitoefening kunnen eveneens onmachtsgevoelens opleveren. Kruijne onderzoekt in zijn hoofdstuk de ervaringen van machteloosheid. Hij geeft niet alleen enkele praktische aanbevelingen op het gebied van uitbreiding van kennis en kunde bij pastores (psychologie, gespreksvoering, balans in interventie en presentie), maar brengt de bij pastores ervaren machteloosheid tevens in een ander

perspectief. Wat heeft de pastor zelf nodig om zijn of haar beroep zo goed mogelijk te kunnen uitoefenen? Kruijne benoemt het belang van 'containment' van de professional vooral in de confrontatie met lijden. *“De vraag naar wat je bij je draagt als hulpverlener, zowel persoonlijk (netwerk) als beroepsmatig (inbedding in een team, competenties) als levensbeschouwelijk (spiritualiteit)”* komt in de pastorale supervisie. Terecht merkt Kruijne op dat deze vraag algemene geldigheid heeft in alle vormen van supervisie.

Verhaal en metafoor

Van Hattum brengt vooral een speels element in als hij ingaat op het gebruik van verhalen en taal in de supervisiedialoog. Met behulp van voorbeelden brengt hij diverse manieren van deze speelse omgang onder de aandacht. Verschillende lagen duiken onverwacht op in het verhaal en brengen beweging in situaties die ogenschijnlijk onveranderlijk of zwaar zijn. De narratieve traditie, het bewust ruimte scheppen voor het beluisteren en interpreteren van het persoonlijke verhaal is in het pastoraat 'goed gebruik', evenals in de pastorale supervisie. Dit lichtvoetige maar ook uiterst serieuze spel biedt op zijn minst tegenwicht tegen het vaak gangbare beeld van 'zware zaken in zware supervisiegesprekken'.

BEROEPSCONTEXT

Twee hoofdstukken worden gewijd aan de professional in zijn of haar werkomgeving.

Conflict en leiderschap

Conflicten horen bij mensen en bij mensen in hun werksituatie. Het conflict met zichzelf, het conflict met de ander (collega, vrijwilliger) of het conflict met de organisatie (management, beleidsmakers). Vaak komt het voor dat een conflict zo tot thema van bespreking wordt in supervisie, generiek of specifiek. Lap gaat in zijn bewerking van dit thema specifiek in op de rol van de pastoraal supervisor. Na enkele goed herkenbare (of voorstelbare) voorbeelden uit de supervisiepraktijk uitvoerig te hebben beschreven en gereflecteerd komt hij in een slotwoord toe aan de opsomming van vijf aandachtspunten voor de pastoraal supervisor die te maken krijgt met een supervisor in een conflictsituatie. En juist in die afsluiting komen tegenstrijdigheden voor. Tegenstrijdigheden met het algemene supervisieconcept, met vernieuwende en inmiddels breed gedragen inzichten over brede professionalisering, de persoonlijke opstelling van de supervisor en de evenwaardigheid in de supervisie relatie, maar tevens tegenstrijdigheden in de tekst zelf. Mogelijk heeft dit onder andere te maken met de minder gelukkige woordkeuze van Lap. Zelfs als grap bedoeld is de wens om 'super' te zijn als supervisor, zeker in dit boek, niet echt handig gekozen. Het bevestigt slechts een oud vooroordeel. Jammer.

Tijdsbeleving

Opnieuw is Körver aan het woord met een aansprekende bijdrage over tijd, of meer

expliciet, de strijd met de tijd. Over tijd hebben, tijd nemen en tijd krijgen. In een tijd van 'druk, druk, druk' kan het een verademing zijn om in supervisie letterlijk op verhaal te mogen komen. Voorbij timemanagement. Om 'gewoon' de tijd te krijgen te mogen voelen, rustig te mogen nadenken, om stil te mogen staan bij de 'trage vragen' die het leven stelt of die pas in die rust aan het licht kunnen komen. Kortom: "*De wezenlijke plek van reflectie opnieuw te ontdekken*". In het bijzonder in de zorg wordt door haar steeds grotere gerichtheid op efficiency en marktdenken, waar gerekend wordt in kloktijd, uit het oog verloren dat er nog zoiets is als belevingstijd. Alle levensbeschouwelijke tradities hebben wezenlijke aandacht voor tijd, voor wat zich 'zomaar' in het leven van mensen voordoet. Voor de onvoorspelbaarheid die belangrijke ervaringen kan opleveren. In pastorale supervisie is de tijdsbeleving van de supervisor een gangbaar onderwerp. Dit onderwerp zou zeker in de generieke variant niet misstaan.

Terugkijken en vooruitzien

Regouin en Körver besluiten dit boek met een kernachtige samenvatting van de in hun ogen belangrijke bijdragen die pastorale supervisie kan geven aan de verdere ontwikkeling van het generieke supervisieconcept. Tevens wijzen zij op nog verder te onderzoeken thema's in de pastorale supervisiepraktijk zoals 'gewetensvrijheid versus kerkelijk (leer)gezag' en 'levensbeschouwelijke identiteit'.

Deskundigheidsbevordering door uitwisseling tussen diverse supervisorische disciplines en het ontwikkelen van een aangepast competentieprofiel voor supervisors verdient aandacht. Evenals stimulering en positieve ondersteuning vanuit de beroepsvereniging.

Tot slot

De specifieke verworvenheden van een decennialange pastorale supervisietraditie worden overzichtelijk en verrassend veelzijdig gepresenteerd. Overtuigend wordt de toegevoegde waarde aan het generieke supervisieconcept aangetoond. Een boek, dat door zijn opbouw in korte en min of meer afgeronde themabehandelingen, gemakkelijk is te lezen en gereflecteerd kan worden, en door de uitgebreide literatuurverwijzingen bij de hoofdstukken kan dienen als leeswijzer voor nadere bestudering van de gekozen onderwerpen. De gebruikte voorbeelden illustreren de theoretische uiteenzettingen. Alle hoofdstukken besluiten met een korte

samenvatting van de kernpunten uit de bijdrage.

De christelijke achtergrond van waaruit de auteurs schrijven wordt in de meeste gevallen 'veralgemeiseerd' tot een brede opvatting van het begrip spiritualiteit en biedt daarmee ruimte voor de toepassing van de theorie op andere levensbeschouwelijke visies en tradities. Volgens informatie op de website van de uitgever is dit boek bestemd voor pastoraal supervisors en zij die daarvoor in opleiding zijn. Ik vrees dat als het boek slechts in die kringen circuleert het voor het grootste deel preken voor eigen parochie is. Juist voor generieke supervisors of professioneel begeleiders, maar tevens voor anderen die als uitvoerende in zorg- of dienstverlening werkzaam zijn en stuiten op de behandelde thema's, is het boek een interessante bijdrage aan het eigen denken over omgaan met spiritualiteit en alles wat daarmee samenhangt. Evenals voor hen die zich beroepsmatig bezighouden met de brede professionalisering van dienstverlenende mensgerichte beroepen.